

Природно-географічні передумови і фактори господарського освоєння території Волинської області

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливим етапом у дослідженні процесу господарського освоєння території є аналіз основних передумов і факторів досліджуваного процесу. Одним із таких передумов і факторів є природно-географічні, які здійснюють значний вплив на господарське освоєння будь-якої території. Це пояснюється, насамперед, тим, що природно-ресурсний потенціал є важливим структурним елементом процесу освоєння території. До сьогоднішніх досліджень впливу природно-географічних передумов і факторів на господарське освоєння території України як географічний процес, як у теоретичному, так і практичному аспектах у вітчизняній суспільно-географічній науці приділялася недостатня увага. Тому питання вивчення особливостей впливу природно-географічних факторів на процес господарського освоєння територій окремих регіонів України, зокрема Волинської області, є актуальним завданням, на розв'язання якого й спрямоване наше дослідження.

Метою дослідження є аналіз особливостей впливу природно-географічних передумов і факторів на процес господарського освоєння території Волинської області. Виходячи з мети, розв'язувалися такі **завдання**:

- виділити основні природно-географічні передумови і фактори господарського освоєння території Волинської області;
- здійснити аналіз особливостей впливу основних природно-географічних передумов і факторів на процес господарського освоєння території області;
- провести групування і типізацію адміністративних одиниць Волинської області за рівнем потужності сумарного природно-ресурсного потенціалу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. На господарське освоєння території як географічний процес впливає багато факторів, зокрема природно-географічні. Групу природно-географічних факторів, які здійснюють вплив на господарське освоєння території складають рельєф, корисні копалини, клімат, водні, лісові, земельні, біологічні та рекреаційні ресурси. Важливою особливістю є географічне положення території області в двох фізико-географічних зонах Полісся і Лісостепу, які характеризуються певними природними умовами і визначають фактори, які здійснюють вплив на процес господарського освоєння території.

Для виявлення основних природно-географічних факторів господарського освоєння території, необхідно з'ясувати, насамперед, суть поняття „*господарське освоєння території*”. Під цим поняттям слід розуміти використання її як галузями виробничої сфери, так і сфери обслуговування, що тісно пов'язані з її заселеністю [2, 84]. Процес освоєння території доцільно трактувати як формування системи всіх господарських і соціально-економічних видів людської діяльності на земній поверхні [7].

Одним з найважливіших факторів господарського освоєння території є її рельєф. Він може як сприяти, так і перешкоджати процесу господарського освоєння території. Рельєф Волинської області є рівнинно-горбистим із середньою висотою поверхні 195 м н. р. м. із коливанням висот від 139 до 292 м н. р. м. Територія області

виразно поділяється на чотири орографічні частини: Волинську лесову височину, Турійську денудаційну рівнину, Волинське горбисте пасмо і Верхньоприп'ятську низовину [4, 11]. Майже 75 % території області розміщено в низинному Західному Поліссі. Рівнинний характер рельєфу Волинської області сприяє господарському освоєнню її території. Проте, низинний характер рельєфу Полісся із високим рівнем заболоченості затрудняє господарське освоєння території.

Важливим фактором господарського освоєння території Волинської області є забезпеченість її тими чи іншими видами корисних копалин, оскільки наявність на території корисних копалин зумовлює суспільну потребу в них. Освоєння мінерально-сировинних ресурсів є одним із елементів господарського освоєння території.

Волинська область порівняно небагата на родовища корисних копалин. Тут видобувають кам'яне вугілля, торф, сировину для випалювання вапна, цементу, цегельно-черепичну сировину, будівельні та баластні піски, гончарні глини тощо. У Локачинському районі є ряд геологічних структур, перспективних із запасами природного газу. Балансові запаси родовища становлять 7,65 млн м³ газу [5, 25].

Кам'яне вугілля залягає у південно-західній частині області. Тут розміщене Нововолинське родовище Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну, яке на сьогодні повністю експлуатується у межах Іванічівського району. Вугленосні прояви є також на території Луцького, Турійського, Любомльського, Ковельського і Горохівського районів. Запаси волинського вугілля становлять 73,5 млн т.

У надрах Волині виявлені запаси торфу (192 млн т), пов'язані переважно із заплавами та першими надзаплавними терасами Прип'яті, Стоходу, Турії, Стиру та їхніх приток. Основні запаси торфу зосереджені у Любомльському, Шацькому, Любешівському, Маневицькому районах. На території області виявлено поклади самородної міді у Ратнівському районі. Прогнозні запаси міді становлять 28 млн т [10, 92].

Основна кількість запасів цегельно-черепичної сировини розміщена у південній частині області. Родовище базальтів розвідане на території Маневицького району. Будівельні та баластні піски поширені у північній (поліській) частині області. Їх родовища розміщені у багатьох районах області й інтенсивно розробляються.

Залягання корисних копалин у надрах Волинської області має геопросторову диференціацію. Так, для лісостепових районів області характерні родовища паливних ресурсів (кам'яного вугілля і природного газу), тоді як для поліських районів – переважно нерудних корисних копалин.

Важливим фактором господарського освоєння території області є кліматичні ресурси. Вплив кліматичного фактора на господарське освоєння території поступово зменшується із розвитком наукових технологій. Але незважаючи на те, що за рахунок новітніх технологій людина змогла послабити вплив кліматичного фактора на свою діяльність, клімат все ж таки відіграє важливу роль у господарській діяльності людини, а особливо у сільськогосподарському освоєнні території. На сьогодні у світі найменш господарсько освоєнні території мають саме специфічні кліматичні умови, що й затрудняє їх господарське освоєння.

Клімат Волинської області помірний, вологий, з м'якою зимою, нестійкими морозами, частими відлигами, нежарким літом, значними опадами, затяжними

весною і осінню. Взимку та влітку над територією області формується західний та північно-західний перенос повітряних мас, що сприяє утворенню достатнього зволоження. Зниження температур відбувається із заходу на схід. У середньому за рік випадає 560–620 мм опадів, що достатньо для ведення сільського господарства і вирощування різних сільськогосподарських культур помірного кліматичного поясу. Найбільша кількість опадів припадає на схід області (Маневицький район) [4, 12].

Вплив кліматичного фактора на сільськогосподарське освоєння території дуже значний. Сільське господарство найбільш вибаглива галузь економіки щодо агрокліматичних умов. Тому в районах, де сприятливі кліматичні умови для ведення сільського господарства, рівень сільськогосподарської освоєності території є значно вищим, ніж у районах із специфічним кліматом. Клімат Волинської області не має значних територіальних коливань і у цілому сприятливий для господарського освоєння території.

Вплив водного фактора на господарське освоєння території Волинської області є відчутно великим і носить двоякий характер. З одного боку, достатня забезпеченість водними ресурсами сприяє освоєнню території, з іншого – надмірна забезпеченість водними ресурсами, особливо у поліських районах перешкоджає нормальному господарському освоєнню території, через високу ступінь заболоченості території, особливо в долинах річок Прип'яті, Стохід, Турії та ін.

На території Волинської області розміщено понад 220 озер, площею від 2 до 2450 га [9]. Озера на території області розміщені досить нерівномірно, основна їх частина розміщена в поліських районах області. Найбільшими озерами області є Світязь, Пулемецьке, Турське, Лука та ін. [5, 69].

До поверхневих вод відносяться також болотні масиви, значні площі яких розміщені в поліських районах області, де налічується 1523 боліт і заболочених ділянок, загальною площею 117 тис. га. Заболоченість території області становить 5,8 % і за цим показником займає перше місце в Україні. Найбільша заболоченість території характерна для Любешівського (19,53 %), Шацького (7,28 %), Ратнівського (6,72 %), Камінь-Каширського (6,22 %) та Старовижівського (6,95 %) районів. Найменший рівень заболоченості мають Турійський (2,98 %), Рожищенський (2,91 %), Володимир-Волинський (2,59 %) та Ківерцівський (2,05 %) райони [8].

Волинська область багата на прісні і мінералізовані підземні води, що зумовлено розміщенням області у межах Волинсько-Подільського артезіанського басейну.

У забезпеченості території Волинської області водними ресурсами спостерігаються територіальні відмінності. Для поліських районів області характерна більш розвинена річкова мережа, велика кількість озер і боліт, поверхнєве залягання підземних вод, тоді як для лісостепових – менш розвинена річкова сітка, менша кількість озер і залягання підземних вод на більших глибинах від поверхні. У цілому Волинська область належить до регіонів з достатньою водозабезпеченістю території. Лише фізико-географічна зона Полісся має надмірну водозабезпеченість території, що негативно впливає на її господарське освоєння. Водний фактор відіграє важливу роль у господарському освоєнні території Волинської області. Водні ресурси

області використовують для побутових потреб населення, для водокористування і водоспоживання в різних галузях промисловості та сільського господарства.

На господарське освоєння території, особливо на сільськогосподарське, важливий вплив здійснюють ґрунтові ресурси. Потенціал земельних ресурсів області є достатнім для ведення інтенсивного сільського господарства [3, 89].

На більшій території Волинської області переважають низькородючі ґрунти, із збільшенням їх родючості із півночі на південь. Так, для лісостепу властиві: чорноземи типові, чорноземи опідзолені та сірі, лісостепові опідзолені ґрунти. У поліській частині області переважають дерново-підзолисті, дернові, лучні і болотні ґрунти та торфовища. Територіальна диференціація ґрунтових ресурсів зумовила спеціалізацію галузей рослинництва і тваринництва області. У північній частині регіону (Камінь-Каширський, Любешівський, Любомльський, Маневицький, Ратнівський, Старовижівський та Шацький райони) розміщена тваринницько-льонарсько-картоплярська сільськогосподарська зона, у центральній частині (Ківерцівський, Ковельський, Рожищенський та Турійський райони) – тваринницько-льонарсько-бурякосіюча зона, а у південній частині (Володимир-Волинський, Горохівський, Іваничівський, Локачинський та Луцький райони) – зерново-тваринницько-бурякосіюча. Кожна з цих сільськогосподарських зон Волинської області має свої особливості сільськогосподарського освоєння території.

Важливим фактором, який зумовлює особливості просторової диференціації господарського освоєння території області є наявність лісових ресурсів. Велика залісненість території стримує інтенсивне повномасштабне господарське освоєння. У більшості випадків на таких територіях проходить моноресурсне освоєння території із видобуванням та переробкою лісових ресурсів.

Загальна площа лісів Волинської області станом на 2011 р. становила 697,3 тис. га, що складає приблизно 34,6 % території області. За рівнем лісистості території Волинська область займає 4 місце серед областей України. Забезпеченість районів області лісовими ресурсами є неоднаковою. Найвищий рівень лісистості території мають Маневицький (57,6 %), Камінь-Каширський (51,2 %) і Шацький (47,7 %) райони. Найменший показник рівня залісненості території характерний для Горохівського (10,3 %), Рожищенського (11,8 %) та Іваничівського (12,4 %) районів [8,150].

Важливий вплив на господарське освоєння території здійснює сумарний природно-ресурсний потенціал, який акумулює в собі потенціал мінеральних, земельних, водних, лісових, фауністичних і рекреаційних ресурсів. Сумарний природно-ресурсний потенціал Волинської області становить 913,23 млн крб і за цим показником займає передостаннє місце в Україні [10, 42]. Найбільшу потужність природно-ресурсного потенціалу мають Горохівський, Луцький, Ківерцівський, Маневицький райони. Найменший потенціал ПРП території характерний для Шацького, Старовижівського, Іваничівського і Любешівського районів. Решта районів області мають низький і середній рівні сумарної потужності ПРП території. Для районів з високим рівнем потужності природно-ресурсного потенціалу характерні високі показники рівня господарської освоєності території, тоді як для районів з невисокою потужністю ПРП – низькі рівні освоєності території.

Висновки. Вплив природно-географічних передумов і факторів на господарське освоєння території Волинської області є вагомим. Природно-географічні фактори впливають на процес господарського освоєння території, зумовлюючи характерні особливості розвитку окремих галузей господарства області. Вони носять дуалістичний характер, який виражений у сприятливому або несприятливому впливі на господарське освоєння території Волинської області.

Література

1. Волинська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.experts.in.ua/regions/detail.php?ID=4314>.
2. Канцеговская И. В. Вопросы измерения и картографирования хозяйственной освоенности территории СССР / И. В. Канцеговская, Т. Г. Рунова // Изв. АН СССР. Сер. географическая. – 1973. – № 5. – С. 83–74.
3. Лажнік В. Й. Особливості територіальної диференціації рівня сільськогосподарської освоеності території Волинської області / В. Й. Лажнік, А. А. Майстер // Суспільно-, фізико-географічні та геоекологічні проблеми старопромислових районів : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Луганськ : ДЗ ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – С. 85–90.
4. Мольчак Я. О. Річки та їх басейни в умовах техногенезу : монографія / Я. О. Мольчак, З. В. Герасимчук, І. Я. Мисковець. – Луцьк : РВВ ЛДТУ, 2004. – 336 с.
5. Природа Волинської області / за ред. К. І. Геренчука. – Львів : Вища школа, 1975. – 147 с.
6. Руденко В. П. Довідник з географії природно-ресурсного потенціалу України / Руденко В. П. – К. : Вища шк., 1993. – 180 с.
7. Скрипник Е. О. Освоєння територій : теорії, моделі, політика / Е. О. Скрипник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ecrin.ru/files/skripnik_report_17.10.2008.doc.
8. Статистичний щорічник Волинь – 2011 / за ред. М. І. Мотиль. – Луцьк : Голов. упр. статистики у Волин. обл., 2012. – 551 с.
9. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н. В. Фоменко. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/fomenko67.htm.
10. Хвесик М. А. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області) : монографія / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Н. В. Вишневська, Ю. М. Хвесик. – К. : Кондор, 2004. – 373 с.